

TÜRKLERİN DON-VOLGA KANALI TEŞEBBÜSÜ

1556 yılında Ruslar, Hazar Denizi'nin kuzeyinde bir Türk devleti olan Astırhan hanlığını kurmuşlardı. Osmanlı İmparatorluğu, bu tarihten t yıl sonra, 1569'da, Astırhan'ı Ruslardan kurtarmak için, bir sefer düzenlemeye karar verdi. Ancak asıl hedef, Don-Volga kanalını açmaktı. Astırhan'ın fethi, ikinci derecede bir iş sayılıyordu. Bu kanal açılırsa, Astırhan ve Kuzey Kafkasya, tabii şekilde Osmanlılara geçecekti. Karadeniz'le Hazar Denizi'ni birleştirmenin tek yolu, Don ve Volga nehirlerini bir kanalla birbirine bağlamaktı. İki nehir, bir noktada karşılıklı dirsek yapıyor ve birbirine 50 kilo- metre kadar yaklaşıyordu. Bu suretle Karadeniz'in kuzeyindeki Azak Denizi'nden Don nehrine giren Osmanlı gemileri, Volga yoluyla Hazar Denizi'ne inebilecekti. Kanal kazıldığı takdirde, 950 kilometre kadar tutan Azak-Astırhan nehir yolu açılacaktı.

Azak, Don nehrinin ağzında, şimdi Rostov'un banliyösü olan bir Türk şehriydi. Rusların ele geçirdikleri Astırhan ise, Volga'nın Hazar'a döküldüğü delta üzerinde bulunuyordu. Volga'nın Don'a yaklaştığı dirseğin dış kıyısında şimdi eski adlan "Çaritsin" ve "Stalingrad" olan Volgograd şehri vardır. Türk'ler, kanalı, bu şehrin yakınlarından geçireceklerdi.

Böyle bir kanalın kazılması kolay değildi. Rusların bu kanalı ancak 1952 yılında gerçekleştirebildikleri hatırlanırsa, meselenin önemi anlaşılır. Ancak kanal açılırsa, Rusların Hazar'a, Kafkasya Ve İran ile -Türkistan'a giden yolları kesilmiş, Türkiye ve Türkistan arasında doğrudan doğruya bağlılık kurulmuş olacaktı. Askerî, siyasî ve stratejik olduğu kadar, büyük İktisadî menfaatler de sağlanacaktı.

Sadrâzam Dâmâd Sokollu Mehmed Paşa, bu işi Şıkk-ı Sâni Defterdârı yani maliye müsteşarı Çerkeş Kasım Bey'e verdi. Bu şahıs, asker değildi üstelik devletin ikinci derecede görevlilerinden biriydi. Kasım Bey'e, Kefe beylerbeyliği yani orgenerallik pâyesi verilerek "Kasım Paşa" yapıldı. Ancak maliyecilikten yetişmiş olan bu zat, hiç bilmediği bir ülkede, hiç anlamadığı bir işle vazifelendirilmişti. Böyle bir adamın Kırım ham Devlet Giray'a söz geçirebilmesi zordu. Don-Volga kanalını açtırmayı Kanunî Sultan Süleyman düşünmüş, fakat proje onun ölümünden 3 yıl sonra yürürlüğe kona- bilmişti. Kanununin oğlu ve Sokollu'nun kayın pederi olan II. Selim, bu işe büyük önem veriyordu. Astırhan seferine çıkacak donanma, 4 ağustos 1569'da İstanbul'dan hareket etti. Azak limanına, yani Don nehrinin ağzına geldi. Donanmayı Kapdân-ı Deryâ Müezzinzâde Ali Paşa, Azak'a getirmişti; fakat onun kanal işiyle bir ilgisi yoktu. Kanalı Kasım Paşa açtıracak, Devlet Giray Han da, kanalın Hazar Denizi'ndeki ucu olacak Astırhan'ı fethedecekti. Osmanlı donanması, bu işler için Azak'a 20.000 tımarlı sipahisi, 8.000 yeniçeri, birkaç bin teknik personel ve usta çıkartmıştı. Devlet Giray Han da,

30.000 Kırım atlısıyla gelmiş, yerli halktan 30.000 kadar işçi yazılmıştı. Kanal ve Astır» han'ın fethi için ayrılan asker ve işçi sayısı, 100.000'e yaklaşıyordu.

Kanalın kazılmasına ve Astırhan'ın kuşatılmasına, eylül gibi geç bir tarihte başlandı. Kanalın kazılması için hazırlıklar başlarken iş yüzüstü bırakıldı. İşçiler, Volga Sırtları'ndan esen korkunç soğuklara dayanamamış ve büyük telefata verilmişti.. Kanal projesi gerçekleştiği takdirde Kırım'ın önemi kalmayacağını sanan Devlet Giray Han da işi hafiften alıyordu. Bu sıralarda Yemen meselesinin birinci derecede ehemmiyet kazanması üzerine, kazanması üzerine, kanal yanda bırakıldı. Muazzam emekler boşa gitti. Fakat Rusların modern teknikle ancak 383 yıl sonra gerçekleştirebildikleri bu kanal işini Türklerin XVI. asırda ele almaları ve kazıya başlamaları, bu çağ Türkiyesi'nin kudreti hakkında bir fikir vermeye yeter. Bu projenin sonradan üzerinde durulmaması, Türkiye tarihi bakımından, başka herhangi bir meselenin başarısızlığından daha zararlı olmuştur. Bu suretle Rusya ve İran, Türk âleminin ortasına kesin şekilde yerleşmiş ve Türkiye ile Türkistan'ın bütün ilgisi kesilmiştir.

II.Selim, bu projenin başarısızlığından çok kederlendi ve: “cümle masarif ve zâyî'ât görülüp senden tazmin olunmalıdır” diyerek, bütün sorumluluğun damadı Sokollu Mehmed Paşa'ya ait bulunduğunu açıkça söyledi. Kâtib Çelebi de, bu işe Kasım Paşa gibi bir adamı memur ettiği için Sokollu'yu şöyle tenkit etmektedir: “Kıssadan hisse budur ki, küçük adamla büyük işe mübâşeret caiz değildir. Maslahatın münâsib serkân gerek. Zikrolunan husûsa bir pâdşâh varıp zamâniyle mübâşeret etse, ancak uhdesinden gelebilir ve bu makuule işler, sâhib-himmet pâdşâh işidir, vüzerâ ve serdârlar kârı değildir”.

“Müthiş” diye anılan Çar IV. Ivan, bu projeden fena halde ürktü. Birkaç ay sonra, 1570 baharında İstanbul'a bir elçi gönderdi. Karşılığı ne olursa olsun Türk dostluğunu muhafaza etmek azminde olduğunu bildirdi. II. Selim'in Çar'a yazdığı mektupta, Türkistan yolunu kapamaktan çekinmesi hatırlatıldı. Rusya, henüz Kırım'a yıllık vergi verir bir devlet olduğu için, bu nâme-i hümayûn, tâbi bir hükümdara hitap eder tarzda kaleme alınmıştı. Bundan sonra Türkiye, Kıbrıs'ın fethi ve fetihden doğan Avrupa savaşıma daldı. Rusya meselesiyle uğraşmak, Kırım'a bırakıldı. Devlet Giray Han, Moskova'ya girerek Rusları ağır şekilde yendi. Ancak Kazan ve Astırhan gibi iki Türk ülkesinin Ruslar'dan kurtarılması mümkün olmadı.

Kaynak: Yılmaz Öztuna, Türk Tarihinden Yapraklar, MEB, İstanbul, 1989. S. 88-91